

دانشگاه باقر العلوم علیه السلام
دانشکده علوم سیاسی، تاریخ، علوم اجتماعی
پایان نامه جهت اخذ درجه دکتری
رشته علوم سیاسی

عنوان:

بررسی انتقادی نظریه‌های دولت در تبیین دولت در جمهوری اسلامی ایران

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر محمدتقی آل غفور

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر نجف لک‌زایی

دانشجو:

رشید رکاییان

1393

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیم به:

روح پاک و مطهره حضرت فاطمه زهرا (س)، و انمه هدی (ع) و تقدیم به روح پاک و مطهره حضرت فاطمه معصومه (ع)

تشکر و تقدیر

سپاس و ستایش خداوندی را سزااست که کسوت هستی را بر اندام موزون آفرینش بپوشانید و تجلیات قدرت لایزالیه را در مظاهر و آثار طبیعت نمایان گردانید. و سپاس خدای را که سخنوران، در ستودن او بمانند و شمارندگان، شمردن نعمت‌های او ندانند و کوشندگان، حق او را گزاردن نتوانند.... بار الها! من با یاد تو، به تو تقرّب می‌جویم و تو را به پیشگاه تو شفیع می‌آورم و از تو خواستارم، به کرمتم، مرا به خودت نزدیک گردانی و یاد خود را به من الهام کنی و بر من رحمت آوری و به آنچه بهره و نصیب من ساخته‌ای، خشنودم فراردهی و در همه حال به فروتنی‌ام واداری و سلام و دورد بر پیامبر اسلام حضرت محمد(ص) و خاندان پاک او، ائمه هدی طاهرین معصوم، ام الائمه، هم آنان که وجودمان وامدار وجودشان است؛ و نفرین پیوسته بر دشمنان ایشان تا روز رستاخیز «من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق»، بر خود لازم می‌دانم از کلیه کسانی که بنده را در تدوین و نگارش این پایان نامه یاری نمودند صمیمانه تشکر و قدردانی نمایم. به خصوص از استاد فرزانه جناب آقای حضرت حجت الاسلام والمسلمین دکتر آل غفور(استاد محترم راهنما) که در کلیه مراحل انجام این پژوهش با خوش‌روئی، یاری و راهنمایی‌ام نمودند و همچنین از استاد فرهیخته جناب آقای حضرت حجت الاسلام والمسلمین دکتر لک زایی (استاد محترم مشاور) که وقت خود را بی‌شائبه در اختیار من گذاشته و با دقت نظر خاصی مشاوره لازم در این خصوص ارائه نمودند صمیمانه تشکر و قدردانی می‌نمایم. همچنین از کلیه اساتید دوران تحصیلم از ابتدا تاکنون و تمام اساتید دانشگاه باقر العلوم(ع) روسای سابق (آقایان دکتر آل غفور، دکتر پارسانیا، دکتر ارسطو) و رئیس فعلی دکتر مریجی و معاونین، کارمندان، مسئولین و کارمندان کتابخانه که همه زحمات زیادی متحمل شدند، صمیمانه تشکر و قدردانی می‌نمایم.

در پایان از زحمات خانواده‌ام که سختی‌ها را تحمل کردند و سایر کسانی که در تدوین این تحقیق مرا یاری نمودند متشکرم و از خداوند منان سلامت و سعادت ایشان را خواستارم.

چکیده

موضوع پایان نامه نقد نظریه‌های دولت در تبیین دولت جمهوری اسلامی ایران می‌باشد. در این پایان‌نامه نظریاتی که در مورد جمهوری اسلامی ایران چه در داخل و چه خارج از قبیل نظریه دولت پوپولیستی، اقتدارگرا، رانتیر، الیگارش و... مطرح شد، ذکر گردید. سوال اصلی پایان نامه این است که، دولت‌های پس از انقلاب اسلامی بر اساس چه نظریاتی تبیین شده اند و با توجه به نظریه دولت مطلوب حضرت امام ره دارای چه مشکلات و چه نقدهایی بر آنها وارد است؟

و فرضیه پایان نامه عبارت است از:

از نظر امام خمینی (ره) به عنوان بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران، معیار دولت مطلوب، به لحاظ مفهومی جمهوری اسلامی مبتنی بر ولایت فقیه، به لحاظ منشا، مردم سالاری دینی، به لحاظ ماهیت، مشروطه قانونی، خدمتگزار، قانون مدار، عادل و اسلامی، به لحاظ اهداف، توجه به هر دو بعد مادی و معنوی جامعه، به لحاظ ساختار، تفکیک قوا، و به لحاظ اندازه نظارتی و تعاملی بوده است؛ اما دولت‌های پس از انقلاب اسلامی رامی توان بر اساس نظریات دولت لیبرال دموکراسی سکولار، نیمه سوسیالیستی - اسلامی مداخله گرا، تکنوکرات مداخله گرا، دموکراتیک مردم سالار اسلامی و پوپولیسم اقتدارگرا می توان تفسیر کرد.

در فصل اول ضمن تعریف مفهوم دولت که منظور همان تعریف سیاسی (حکومت) است، به اهداف، کارویژه‌ها و اصول دولت پرداخته شد. در ایران روند تحول دولت از ملوک الطوائفی، استبدادی، مشروطه، دیکتاتوری آغاز و به دولت آرمانی امام (ره) که همان جمهوری اسلامی مبتنی بر ولایت فقیه است، ختم شد. در این فصل معیارهای دولت مطلوب امام ذکر شد. اما پس از فوت امام (ره) روند تحول دولت مسیر یکنواختی را طی نکرد و با مشکلات عدیده‌ای مواجه شدند؛ که در فصل سوم این روند و تطبیق یا عدم تطبیق این دولت‌ها با معیارهای دولت امام و نقد نظریه‌های دولت، بحث خواهد شد.

کلیدواژه‌ها: دولت، جمهوری اسلامی ایران، امام خمینی، دولت دموکراتیک لیبرال، دولت پوپولیستی

فهرست اجمالی

عنوان صفحه

12	مقدمه: طرح تحقیق
12	1- طرح مسأله
16	2- علل انتخاب موضوع:
16	3- ادبیات پژوهش:
19	4- سؤال اصلی:
19	5- سؤالات فرعی
19	6- مفروض ها:
20	7- فرضیه :
20	8- مفاهیم:
27	9- روش تحقیق :
28	10- روش و ابزار گردآوری اطلاعات :
28	11- سازماندهی تحقیق:

فصل اول: کلیات، بررسی ادبیات: نظریه‌های موجود در مورد دولت. *not defined*

	مقدمه
	1- دولت در عمل:
	2- سیر تحول دولت
	3- نظریه‌های دولت در جهان سوم.
	4- خواستگاه دولت
	5- ماهیت دولت

6- هدف دولت Error! Bookmark not defined.

7- نظریات دولت در مورد جمهوری اسلامی. Error! Bookmark not defined.

فصل دوم: نظریه دولت از نظر حضرت امام (ره) به مثابه نظریه معیار (جمهوری

اسلامی مبتنی بر ولایت فقیه) Error! Bookmark not defined.

1- مفهوم دولت : Error! Bookmark not defined.

2- منشأ دولت مطلوب: Error! Bookmark not defined.

3- ماهیت دولت در اندیشه امام..... Error! Bookmark not defined.

4- اهداف دولت مطلوب در اندیشه امام ره. Error! Bookmark not defined.

5- کارویژه دولت مطلوب در اندیشه امام ره (امنیت). Error! Bookmark not defined.

6- اندازه دولت (نظارت—تعامل). Error! Bookmark not defined.

7- اصول دولت Error! Bookmark not defined.

فصل سوم: نظریه های دولت در جمهوری اسلامی ایران. Error! Bookmark not defined.

مقدمه Error! Bookmark not defined.

1- دولت لیبرال دموکراتیک سکولار. Error! Bookmark not defined.

2- نظریه دولت نیمه سوسیالیستی- اسلامی- مداخله گرا. Error! Bookmark not defined.

3- نظریه دولت تکنوکرات اقتدار گرای بورکراتیک. Error! Bookmark not defined.

4- دولت دموکراتیک مردم سالار اسلامی. Error! Bookmark not defined.

5- نظریه دولت پوپولیستی اقتدار گرای مذهبی یا غیر مذهبی. Error! Bookmark not defined.

خاتمه Error! Bookmark not defined.

فهرست منابع Error! Bookmark not defined.

فهرست تفصیلی

عنوان	صفحه
مقدمه: طرح تحقیق	12
1- طرح مسأله	12
2- علل انتخاب موضوع:	16
3- ادبیات پژوهش:	16
3-1- نظریه دولت دینی	16
3-2- نظریه دولت پوپولیستی اقتدارگرای مذهبی	17
3-3- نظریه دولت شبه «اقتدارگرای نوساز»	17
3-4- نظریه دولت اقتدار گرای بورکراتیک	18
3-5- رهیافت دولت رانتیر در ایران	18
3-6- دولت استبدادی، ایدئولوژیک یا دولت وبری	18
3-7- دولت الیگارشسی یا دیکتاتوری:	19
4- سؤال اصلی:	19
5- سؤالات فرعی	19
6- مفروض ها:	19
7- فرضیه:	20
8- مفاهیم:	20
8-1- نظریه	20
8-1-1- انواع نظریه بر اساس چارچوب نظری:	21
8-1-2- تعریف دولت	22

- 9- روش تحقیق : 27
- 10- روش و ابزار گردآوری اطلاعات : 28
- 11- سازماندهی تحقیق: 28

فصل اول: کلیات، بررسی ادبیات: نظریه‌های موجود در مورد دولت. *Error! Bookmark not defined.*

مقدمه *Error! Bookmark not defined.*

1- دولت در عمل: *Error! Bookmark not defined.*

1-1-1- نظریه دولت نخستین (Frist state): *Error! Bookmark not defined.*

1-1-1- نظریه دولت شهر: (city-state): *Error! Bookmark not defined.*

1-1-2- نظریه امپراتوریها: (EmpeRoRs): *Error! Bookmark not defined.*

1-1-3- نظریه دولت فئودالی: (feudalist state): *Error! Bookmark not defined.*

1-1-4- نظریه دولت ملوک الطوایفی: (stand state): *Error! Bookmark not defined.*

1-2-1- نظریه دولت های جدید: *Error! Bookmark not defined.*

1-2-1-1- دولت مطلقه ... *Error! Bookmark not defined.*

1-2-2-1- دولت مشروطه: *Error! Bookmark not defined.*

1-2-3-1- تحول ساختار دولت: ازدولت کوچک لیبرال تا دولت بزرگ

رفاهی *Error! Bookmark not defined.*

1-2-3-1- مفهوم و ماهیت، دولت کوچک لیبرال. *Error! Bookmark not defined.*

1-2-3-2- مفهوم و ماهیت دولت بزرگ رفاهی. *Error! Bookmark not defined.*

1-2-3-3- مفهوم دولت حداقلی، نئولیبرالی. *Error! Bookmark not defined.*

2- سیر تحول دولت *Error! Bookmark not defined.*

3- نظریه های دولت در جهان سوم. *Error! Bookmark not defined.*

3-1- نظریه دولت رانتیر «Rentier state theory». *Error! Bookmark not defined.*

3-1-1- مفهوم رانت (REntE). *Error! Bookmark not defined.*

3-1-2-1- دولت رانتیر و ویژگی های آن. *Error! Bookmark not defined.*

3-2- نظریه دولت وابسته: *Error! Bookmark not defined.*

3-3- نظریه دولت وبری *not defined*.

3-4- نظریه دولت نئوپاتریمونیا *not defined*.

3-5- نظریه استبداد شرقی مارکس *not defined*.

3-6- نظریه شبه مدرنیسم *not defined*.

3-7- نظریه دولت سوسیالیسم *not defined*.

3-8- نظریه مارکسیستی دولت *not defined*.

4- خواستگاه دولت *not defined*.

4-1- نظریه خواستگاه الهی *not defined*.

4-2- نظریه زور *not defined*.

4-3- نظریه ژنتیک *not defined*.

4-4- نظریه طبیعی ارسطو *not defined*.

4-5- نظریه قرارداد اجتماعی .. *not defined*.

5- ماهیت دولت *not defined*.

6- هدف دولت *not defined*.

7- نظریات دولت درمورد جمهوری اسلامی. *not defined*.

7-1- نظریه دولت دینی *not defined*.

7-2- نظریه دولت پوپولیستی اقتدارگرای مذهبی. *not defined*.

7-3- نظریه دولت شبه «اقتدارگرای نوساز». *not defined*.

7-4- نظریه دولت اقتدارگرایی بورکراتیک. *not defined*.

7-5- رهیافت دولت رانتیر در ایران. *not defined*.

7-5-1- ارزیابی کاربردالگوی دولت رانتیر درباره ایران. *not defined*.

7-6- دولت استبدادی، ایدئولوژیک یا دولت وبری. *not defined*.

7-6-1- نقد نظریه دولت استبدادی، ایدئولوژیک یا دولت وبری. *not defined*.

7-7- دولت الیگارشی یا دیکتاتوری: *not defined*.

7-7-1- ارزیابی نظریه دولت ایدولوژیک با ماهیت دولت در ایران: *not defined*.

فصل دوم: نظریه دولت از نظر حضرت امام (ره) به مثابه نظریه معیار (جمهوری

اسلامی مبتنی بر ولایت فقیه) *not defined*.

1- مفهوم دولت: *not defined*.

1-1- جمهوری اسلامی *not defined*.

1-1-1- ساختار نظام جمهوری اسلامی. *not defined*.

1-1-1-1- عناصر و نهادهای نظام جمهوری اسلامی. *not defined*.

الف) ولایت فقیه *not defined*.

ب) رئیس جمهور و ریاست جمهوری. *not defined*.

ج) مجلس شورای اسلامی: *not defined*.

د) نهاد قضاوت/قوه قضائیه. *not defined*.

2- منشأ دولت مطلوب: *not defined*.

3- ماهیت دولت در اندیشه امام *not defined*.

3-1- دولت خدمتگزار: *not defined*.

3-2- دولت عادل و اسلامی *not defined*.

3-3- دولت قانون مدار: *not defined*.

3-4- دولت امانتدار: *not defined*.

4- اهداف دولت مطلوب در اندیشه امام ره. *not defined*.

4-1- هدف غایی *not defined*.

4-2- اهداف متوسط: *not defined*.

4-2-1- عدالت: *not defined*.

4-2-1-1- جایگاه و دلایل اهمیت مفهوم عدالت در اندیشه

امام خمینی *not defined*.

4-2-1-2- سطوح مختلف تعریف عدالت و شاخص های عدالت

اجتماعی از دیدگاه امام خمینی. *not defined*.

4-2-1-3- ابزارهای تحقق عدالت از نظر امام خمینی. *not defined*.

4-2-2- احیای هویت *not defined*.

4-2-3- آزادی *not defined*.

4-2-3-1- تعریف آزادی و قلمرو آن. *not defined*.

4-2-4- تربیت انسان . *not defined*.

5- کارویژه دولت مطلوب در اندیشه امام ره (امنیت). *not defined*.

5-1- بعد معنوی و اخروی امنیت. *not defined*.

5-2- بعد مادی و دنیوی امنیت. *not defined*.

5-3- بعد سیاسی *not defined*.

5-4- بعد اقتصادی *not defined*.

5-5- بعد فرهنگی و اعتقادی . *not defined*.

5-6- امنیت قضایی *not defined*.

5-7- بعد نظامی *not defined*.

5-8- بعد زیست محیطی *not defined*.

6- اندازه دولت (نظارت—تعامل). *not defined*.

7- اصول دولت *not defined*.

7-1- استقلال *not defined*.

7-2- نفی سلطه بیگانگان یا تأکید بر اصل نفی سبیل. *not defined*.

7-3- اصل نفی ظلم و ظلم پذیری. *not defined*.

8-4- حفظ استقلال کشور و جلوگیری از وابستگی (اصل نه شرقی نه غربی). *not defined*.

7-5- حفظ تمامیت ارضی کشور. *not defined*.

7-6- اصل پای بندی به روابط براساس احترام متقابل و عدم مداخله. *not defined*.

فصل سوم: نظریه های دولت در جمهوری اسلامی ایران. *not defined*.

مقدمه *not defined*.

1- دولت لیبرال دموکراتیک سکولار. *not defined*.

2- نظریه دولت نیمه سوسیالیستی- اسلامی- مداخله گرا. *not defined*.

3- نظریه دولت تکنوکرات اقتدار گرای بورکراتیک. *not defined*.

4- دولت دموکراتیک مردم سالار اسلامی. Error! Bookmark not defined.

4-1- مفهوم دولت Error! Bookmark not defined.

4-2- منشأ و ماهیت دولت Error! Bookmark not defined.

4-3- اصول دولت Error! Bookmark not defined.

4-3-1- قانون گرایی: .. Error! Bookmark not defined.

4-3-2- جامعه مدنی .. Error! Bookmark not defined.

4-3-3- تساهل و تسامح. Error! Bookmark not defined.

4-4- اهداف دولت Error! Bookmark not defined.

4-4-1- صیانت از رای مردم. Error! Bookmark not defined.

4-4-2- آزادی Error! Bookmark not defined.

4-4-3- حقوق شهروندی و کرامت انسانی. Error! Bookmark not defined.

4-4-4- توسعه سیاسی. Error! Bookmark not defined.

4-4-1- نقد سیاست‌های اقتصادی دولت خاتمی. Error! Bookmark not defined.

4-5- اندازه دولت Error! Bookmark not defined.

4-6- کارویژه دولت Error! Bookmark not defined.

4-6-1- امنیت Error! Bookmark not defined.

5- نظریه دولت پوپولیستی اقتدارگرای مذهبی یا غیرمذهبی. Error! Bookmark not defined.

5-1- مفهوم دولت Error! Bookmark not defined.

الف- وعده‌های کلی؛ اولین ویژگی پوپولیست گرایی. Error! Bookmark not defined.

ب- توده گرایی و مخالفت با احزاب؛ دومین ویژگی پوپولیست گرایی. Error! Bookmark not defined.

ج- تقدس گرایی مردم؛ سومین ویژگی پوپولیست گرایی. Error! Bookmark not defined.

5-2- منشأ دولت Error! Bookmark not defined.

5-3- ماهیت دولت Error! Bookmark not defined.

5-3-1- نهادینه کردن امنیت حقوق مالکیت. Error! Bookmark not defined.

5-3-2- دولت زدایی از اقتصاد: .. Error! Bookmark not defined.

5-3-3- حمایت از بورژوازی ملی: *not deined*.

5-3-4- باز مهندسی ساختار اداری دولت: *not deined*.

5-4- اهداف دولت *not deined*.

5-4-1- عدالت *not deined*.

5-4-2- امر به معروف و نهی از منکر. *not deined*.

5-4-3- اجرای قانون: *not deined*.

5-4-4- دینی کردن کل جامعه. *not deined*.

5-4-5- التزام عملی به انقلاب اسلامی و حفظ ارزش‌های آن در داخل

و خارج *not deined*.

5-4-6- عدالت خواهی. *not deined*.

5-5- کارویژه دولت *not deined*.

5-5-1- تأمین رفاه مردم. *not deined*.

5-5-2- کار ویژه هدایت گری. *not deined*.

5-5-3- امنیت داخلی و جهانی. *not deined*.

5-6- اصول دولت گرایان. *not deined*.

5-6-1- قانون گرایی .. *not deined*.

5-6-2- شایسته سالاری. *not deined*.

5-7- اندازه دولت *not deined*.

5-7-1- ساختار حداکثری (از دولت رفاهی تا گرایش به دولت نیمه

رفاهی) ۱۳۹۲ - ۱۳۸۴ .. *not deined*.

5-7-2- رابطه دولت و فساد، فقر و تبعیض. *not deined*.

5-7-3- فساد ناشی از اقتصاد دولتی. *not deined*.

5-7-4- وظایف نامحدود دولت و مشکلات آن: *not deined*.

5-7-4-1 در دوره دولت نهم و دهم. *Error! Bookmark not defined.*

Error! Bookmark not defined. **خاتمه**

1- مفهوم دولت. *Error! Bookmark not defined.*

2- منشأ دولت. *Error! Bookmark not defined.*

3- ماهیت دولت. *Error! Bookmark not defined.*

4- اهداف دولت: *Error! Bookmark not defined.*

5- کار ویژه دولت: *Error! Bookmark not defined.*

1- اصول دولت: *Error! Bookmark not defined.*

2- اندازه دولت: *Error! Bookmark not defined.*

Error! Bookmark not defined. **فهرست منابع**

1. منابع فارسی. *Error! Bookmark not defined.*

1-1. کتابها. *Error! Bookmark not defined.*

1-2. نشریات. *Error! Bookmark not defined.*

2. منابع لاتین. *Error! Bookmark not defined.*

فهرست جدول‌ها

جدول شماره 2-1- الگوی دولت در نظریه های جدید. *not deined*.

جدول شماره 2-2- سیر تحول دولت در غرب .. *not deined*.

جدول شماره 2-3- دولت مطلوب در اندیشه امام(ره). *not deined*.

جدول شماره 3-1- نقدها به دولت تکنوکرات . *not deined*.

جدول شماره 3-2- نظریه دولت سازندگی *not deined*.

جدول شماره 3-3- نقدها به دولت دموکراتیک مردم سالار اسلامی. *not deined*.

جدول شماره 3-4- نظریه دولت دموکراتیک مردم سالار اسلامی. *not deined*.

جدول شماره 3-5- نقدها به دولت پوپولیستی . *not deined*.

جدول شماره 3-6- نظریه دولت پوپولیستی *not deined*.

جدول 7-مقایسه نظریات.....276

مقدمه: طرح تحقیق

1- طرح مسأله

دولت به عنوان یکی از مهمترین مفاهیم سیاسی، تغییر و تحولات مهمی را به خود دیده و هر یک از نظریه‌ها نیز نگاه خاص خود را از نظر ماهیت، حوزه، دامنه فعالیت و قدرت آن را ارائه می‌کنند. آنچه که در اینجا تحت عنوان دولت در نظریه‌های دولت مورد بررسی قرار می‌گیرد، دولت به شکل جدید آن است که از آن به عنوان «دولت ملی» یاد می‌شود. دولت ملی در حقیقت محصول عهدنامه صلح و ستفالی (1648) است و همراه با شکل‌گیری مفهوم جدید حاکمیت بین سده‌های پانزدهم و شانزدهم در اروپای غربی توسعه یافت. بحث از منشاء دولت، اشکال دولت در طی تاریخ، سازمان درونی دولت‌ها، پایه‌های قدرت دولت و استمرار آن، علل زوال و فروپاشی دولت یعنی شیوه استقرار دولت‌های جدید به جای دولت‌های قدیم موضوع اصلی دانش سیاسی به مفهوم کلان است. همه شاخه‌های دانش سیاسی از منظر خاص خود با پدیده دولت سرو کار دارند. فلسفه سیاسی از دولت آرمانی سخن می‌گوید، جامعه‌شناسی سیاسی به رابطه دولت با نیروها و نهادهای اجتماعی می‌پردازد. همچنین این شاخه از علوم سیاسی از منظر جامعه و فرهنگ و نظام اقتصادی به دولت نگاه می‌کند و به مبانی اجتماعی قدرت سیاسی توجه دارد. به طور انتزاعی تر مهمترین موضوع دانش سیاسی قدرت دولت است.

اصطلاح دولت ملی نیز اصطلاح بسیار رایجی است که بعد از شکل‌گیری جریان‌های ناسیونالیستی قرن 19، در قرن 20 رواج گسترده‌ای یافت. چیزی که اکنون بیش از 190 کشور

در جهان وجود دارند که خود را دولت ملی می خوانند. بنابراین دولت، پس از شکل گیری در جوامع مختلف و محدوده‌های مشخص (سرزمین و مرز معین) در زمان‌های مختلف تا به امروز یکی از مهمترین موضوعاتی است که همه جوامع، ملت‌ها و علوم اجتماعی و سیاسی و تاریخی با آن سرو کار دارند البته باید توجه داشت که چگونگی شکل گیری دولت، منشاء و ماهیت آن نیز یکی از مسائل مهم و مورد بحث در علوم مختلف به ویژه علوم سیاسی می باشد. در خصوص این که دولت چگونه شکل گرفته، منشاء آن کجاست و کارکردهای آن چیست. . . نظریات متفاوتی وجود دارد. این که دولت حاصل یک توافق و قرار داد بین نیروهای بومی یک سرزمین است یا به وسیله طبقات قدرتمند ثروتمند جهت حفظ منافع خود بر دیگر طبقات و گروه‌های هم میهن تحمیل شده است و یا این که پدیده‌های ابزار گونه است که از خارج بر مردم یک سرزمین تحمیل شده است. به عبارت دیگر آیا یک دولت مبنای منشاء درونی دارد و یا نه دارای منشأ خارجی است، دیدگاه‌های متفاوتی ابراز شده است.

جمهوری اسلامی ایران به عنوان کشوری در حال توسعه بر نظامی غلبه پیدا کرد و باعث تغییر و دگرگونی جامعه شد که آن نظام متکی بر دولت استبدادی، دیکتاتوری بود. در عین حال خیلی از تحلیل گران، دولتهای ایران معاصر را با نظریه دولت مدرن مورد تجزیه و تحلیل قرار داده اند. از جمله این نظریه‌های دولت می توان نظر دیکتاتوری سلطنتی فردهالیدی، دیکتاتوری نظامی و سلطنتی جان فوران (برای توصیف دولت رضا شاه و محمدرضا شاه) دیکتاتوری مدرن جک گلدستون، پاتریمونالسیم بیل ولیدان، نئوپاتریمونالسیم آیزنشتات، اقتدارگرایی نوساز برتران بدیع، - هانتینگتون می باشند. گرچه تفوق رویکرد اقتصادی در غالب نظریات و تاکید بر ماهیت غیر دموکراتیک دولت در ایران، جهت گیری اصلی بسیاری از نظریات را به هم نزدیک می سازد. و ابتدا ایران کشوری در حال توسعه و با اقتصادی تک محصولی بوده و به تعبیری دولت پهلوی را دولتی رانتی می خوانند. گذر از دولت پهلوی به دولت جمهوری اسلامی ایران تجربه ای بود که در ایران به وقوع پیوست. در این گذار، هستی شناسی، معرفت شناسی، روش شناسی، فرجام شناسی ایران دچار تحول عظیمی شد. تحول در این حوزه کلان طبعاً به قلمروهای خرد و مفاهیم موجود در ادبیات سیاسی ایران نیز کشیده شد. مفاهیم در دوران جمهوری اسلامی ایران بار معنایی

جدیدی به خود گرفتند و به ناچار در تحقق خارجی این مفاهیم نیز پنجره‌هایی نو گشوده شد. یکی از مهمترین مفاهیمی که از لحاظ معنایی دچار تحولات بزرگ شد و فهمی جدید از آن صورت گرفت و در عمل نیز پدیده‌ای جدید به حساب آمد، مفهوم دولت و به تبع آن شکل‌گیری دولت جدید یا دولتی استثنایی با دو مفهوم جمهوریت و اسلامیت بود. این دولت در عین حال، دولت به سبک سنت محض و یا مدرن لیبرالی مد نظر نبود، بخصوص در اندیشه و کلام امام، به لحاظ سیاسی، اقتصادی و فرهنگی متفاوت از همه اندیشه‌های دولت در جهان مدرن بود. دولت پس از انقلاب علی‌رغم گفتمانهای زیادی که در ابتدای انقلاب شکل گرفت بر مفاهیم خاصی که براساس مکتب حضرت امام خمینی(ره) شکل گرفته بود همانند، استقلال، آزادی، جمهوری اسلامی، عدالت، برابری، میزان رای ملت است، استکبار ستیزی، رهایی انسان، انسان مطلوب و... تاکید داشت.

اما باید گفت حوادث جنگ و پس از آن فوت حضرت امام (ره) چنین دولتی که مد نظر امام (ره) بود را با مشکل مواجه کرد. البته مشکلاتی هم پس از رحلت حضرت امام (ره) به وجود آمد که مسیر دولت در جمهوری اسلامی ایران نه تنها براساس مبانی انقلاب اسلامی ایران تغییر جهت نداد بلکه روش و روند و کارویژهای دولت رادر مسیر دیگری سوق داد. لذا می‌بینیم که حرکت دولت پس از انقلاب، مداوم نبود. و در رسیدن به اهداف انقلاب و جمهوری اسلامی و اندیشه امام(ره) فاصله گرفت. یک جریان برجمهوریت نظام بیشتر تاکید داشت، و جریان دیگر براسلامیت نظام بیشتر تاکید داشت؛ علی‌رغم اینکه هر دو جریان بر بزرگی دولت و گسترده بودن دولت صحنه می‌گذاشتند.

امام نظریه دولتی راطراحی نمود که بین اسلامیت و مردم سالاری یک پیوند عمیقی ایجاد نمود، در این دولت بوجود و تقویت ساختارهای مردم سالارانه در جامعه، برشفافیت، پاسخگویی و هوشمندی و توسعه مشارکت جویانه از طریق دولتی حداقلی، توجه و واکنش به خواسته‌های مردم، ایجاد خط مشی‌های مناسب اقتصادی برای تسهیل توسعه، احترام به حقوق جامعه و حاکمیت قانون و... تاکید داشت. این دولت به لحاظ نظری دولت متعالی و به لحاظ عملی دولتی خدمتگزار و به لحاظ ساختاری ترکیبی از سه قوه و به لحاظ اندازه دولتی نظارتی و تعاملی بوده است

اما مشکلات سازماندهی در ساختار کلان دولتها بخصوص بعد از جنگ به وجود آمد که ناشی از مسایل مختلفی بود، این مشکلات روزه روز بر بزرگی دولت می افزود، یابه عبارتی دولت در تمام حوزهها دخالت میکرد، و تبدیل به یک دولت وسیع، گسترده، با اختیارات نامحدود شده بود. که نتیجه آن فساد اداری گسترده، فاصله طبقاتی، فقر و... بوده است، اما مشکلات دیگری هم به وجود آمد، که اهم آنها عبارتند از:

در تشکیلات کلان دولت تداخل وظایف میان بسیاری از دستگاهها وجود دارد و با توجه به توسعه تدریجی آنها امکان بازنگری جامع و طراحی مجدد تشکیلات فراهم نشده است. هرنوع تغییر در تشکیلات کلان دولت و وظایف دستگاهها بیشتر تابع سلاقی مدیریتی و ملاحظات سیاسی-اجتماعی بوده است و کمتر از اصول علمی و مدیریتی بزرگان دین و اندیشه امام راحل استفاده شده است.

تصدی امور اجرایی به وسیله دستگاههای دولتی موجب گسترش آنها شده و این امر به صورت جزئی از وظایف حل نشدنی دستگاهها شده است، به نحوی که گاهی میزان اشتغال آنها در امور تصدی گری، بیشتر از وظایف اصلیشان شده است.

فقدان روحیه نوآوری و ارزیابی مستمر، موجب تداوم فعالیت واحدهای شده که فلسفه وجودی خود را از دست داده اند و باید مورد تجدید نظر قرار گیرند.

فقدان یک نظام ارزیابی عملکرد جامع، دولت را بر آن داشته که به عنوان ساده ترین و عملی ترین راه برای حل مشکلات، توسعه تشکیلات را مدنظر قرارداد و ساختارهای سازمانی خود را توسعه دهند.

گرایش دولتها به توسعه تشکیلاتی بوده و کمتر به مصالح کلی نظام توجه می شده است. مداخله دولت در همه امور جامعه اعم از اقتصاد، سیاست، آموزش، فرهنگ و... و خود را حلال مشکلات دانستن.

اینها مواردی است که دولت را بزرگ کرده و دولتها را با مشکل مواجه کرده است. همه ی این مشکلات به گسترده گی دولت و وظایف نامحدود آن بر میگردد. و علت مشکلات را در موارد متعدد

می‌توان ذکر کرد؛ دولت در دوره اصلاح طلبان و اصول گرایان با تعبیر مختلف و با ماهیت‌های مختلف مورد بحث قرار گرفت که در ادامه مورد کنکاش قرار خواهند گرفت.

2- علل انتخاب موضوع:

بیش از سه دهه از تاسیس جمهوری اسلامی ایران می‌گذرد که در این مدت دولت‌هایی که قدرت را به دست می‌گرفتند، براساس رأی مردم بوده است. در واقع با وقوع انقلاب اسلامی، و در پی آن تدوین قانون اساسی و استقرار ارکان نظام جمهوری اسلامی، الگوی جدیدی از نظام سیاسی پا به عرصه حیات گذاشت که علاوه بر عنوان رسمی آن یعنی «جمهوری اسلامی» از آن تحت عناوین دیگری از قبیل مردم سالاری دینی، دموکراسی اسلامی یاد می‌شود، در هر صورت آنچه که مهم است این است که تمامی این دولت‌ها توسط مردم انتخاب شده اند. این دولت‌ها با گرایش‌های مختلف فکری شکل گرفته اند؛ مثلاً دولت در دهه 60 تمرکز بر جنگ و تامین معیشت مردم قدم برمی داشت؛ در این بین خواسته یا ناخواسته با تامل یا بدون تأمل در مورد این دولت‌ها نظریاتی مطرح کرده اند که البته به نظر می‌رسد جای نقد باشد، چرا که با صرف یک نظریه نمی‌توان دولت‌های جمهوری اسلامی ایران را بررسی کرد. در جمهوری اسلامی دولت بسیار گسترده و بزرگ شده است و حتی علی‌رغم تاکیدات مکرر امام مبنی بر عدم مداخله در همه امور و همچنین حفظ حریم خصوصی افراد و... عملاً به این وصایا عملی نشده است؛ نگارنده ضمن نقد و کالبدشکافی این دولت‌ها، روش دولت‌ها را آسیب بزرگی برای انقلاب ایران می‌داند؛ و به نظر گذار از این آسیبها تنها از طریق بالفعل کردن دولت مطلوب امام می‌باشد.

3- ادبیات پژوهش:

در زمینه نظریه دولت در جمهوری اسلامی ایران چه در داخل ایران و چه در خارج از ایران نظریه‌های زیادی مطرح شده که اهم آنها عبارتند از:

3-1- نظریه دولت دینی

شکل گیری دولت اسلامی ایران نیز براساس چنین رهیافتی از سوی نویسندگانی همانند

حامد الگار مطرح شد. چنین نظریه‌ای ساختار قدرت دولت غیر دینی را نا مشروع می‌داند. رهیافت دولت دینی مبتنی بر پیوند مکانیکی رهبران سیاسی و برخی از است.¹

2-3- نظریه دولت پوپولیستی اقتدارگرای مذهبی

این نظریه توسط نظریه پردازانی همانند، یراوند آبراهامیان، شاهرخ علوی، پاتریک کلاوسن شکل گرفته است. از جمله نظریه پردازان دیگر منوچهر دراج در کتاب فرهنگ سیاسی در جمهوری اسلامی ایران به این موضوع پرداخته اند و ویژگی‌های اصلی پوپولیسم اسلامی را ماهیت عمیق مذهبی، اقتدار گری، موعودیت انتظار پیشه، هزاره گرایی، عرفان و وجود شور و نشاط انقلابی آن می‌داند. ویژگی‌های مذکور با این نوع پوپولیسم را کاملاً برتر از نوع سکولار آن ساخت. جنبش اجتماعی ایران ماهیت مذهبی داشت؛ در این دوران، اسلام سیاسی بیش از هر مقطع تاریخی دیگر دارای اثر بخشی اجتماعی بود. رهبری جنبش انقلابی ایران، اسلام را به عنوان یک باور کلی مورد پذیرش و تأکید قرار می‌داد. ایشان بر این اعتقاد بودند که هنجارهای مذهبی می‌بایست بر تمامی حوزه‌های فرهنگی، سیاسی و اجتماعی تفوق داشته باشد. البته آبراهامیان ماهیت دولت در جمهوری اسلامی را پوپولیستی اقتدارگرای غیر مذهبی می‌داند و تفاوت او با دراج در همین است.

3-3- نظریه دولت شبه «اقتدارگرای نوساز»

پل بروکر در کتاب رژیم‌های غیر دمکراتیک، نظریه‌های سیاست و حکومت، بر نظریه دولت اقتدار گرای نوساز در ایران اشاره دارد. او بر نقش محوری رهبری در سازماندهی قدرت تأکید می‌کند.

بروکر در تحلیل ساختاری خود از نظام سیاسی ایران بر نقش محوری رهبری در سازماندهی قدرت تأکید می‌کند. او بر این باور است که در سالهای اولیه شکل گیری جمهوری

1. H, Algar, (1980) contitutbix of the Islamic of Iran Berkeley Mizan press. Page , 8

2. منوچهر دراج، مردم گرایی و شیوه صنفی در فرهنگ سیاسی ایران پس از انقلاب، مندرج در فارسون و مشایخی

فرهنگ سیاسی در جمهوری اسلامی ایران ترجمه، معصومه خالقی، نشر مرکز باز شناسی اسلامی و ایران 1379، ص 48

ایران، نظام سیاسی همچنان تحت حکومت شخصی آیت الله خمینی (ره) اداره می‌باشد. پس از رحلت آیت الله خمینی نیز هر چند شکاف میان روحانیت تداوم یافت، اما آنها در سراسر دهه 1990 همچنان بر ساخت سیاسی مسلط بودند. ... علاوه بر این گرچه حزب رسمی دولتی دیگر وجود ندارد اما رقابت برای انتخاب سیاسی رئیس جمهور و مجلس از طریق نظارت بر کاندیداها فرایندی محدود شده است.¹

3-4- نظریه دولت اقتدار گرایی بورکراتیک

این نظریه نخستین بار توسط اودانل ارائه شد. او تبیین خود از دولت اقتدار گرایی بورکراتیک را براساس تجربه کشورهای امریکایی لاتین تنظیم کرد. نظریه پردازان ایرانی همانند مهدی مظفری و حسین بشیریه تلاش دارند تا از رهیافت اودانل در تبیین دولت در جمهوری اسلامی ایران استفاده کنند.

3-5- رهیافت دولت رانتیر در ایران

یکی دیگر از رهیافت‌هایی که در ارتباط با تبیین ساختار دولت بعد از پیروزی انقلاب اسلامی مورد توجه نظریه پردازان قرار می‌گردد را باید در قالب دولت رانتیر یا تحصیل دار مورد توجه قرار داد، نخستین بار نظریه دولت رانتیر توسط تدااسکاچپول تبیین شد وی یکی از اصلی ترین دلایل پیروزی انقلاب اسلامی را ناکارآمدی ساختار دولت رانتیر در دوران حکومت پهلوی می‌داند. اسکاچپول مقاله‌ای با عنوان انقلاب شعیه و دولت رانتیر منتشر کرد و در آن استدلال اصلی اسکاچپول در تبیین دولت رانتیر است که پویش‌های اصلی سیاسی، اقتصادی و اجتماعی در دولت رانتیر خارج از معادله مالیات‌ها انجام می‌گیرد؛ بنابراین دولت رابطه خود را طبقات اجتماعی و اقتصادی از دست می‌دهد.

3-6- دولت استبدادی، ایدئولوژیک یا دولت وبری

بشیریه در کتاب جامعه شناسی سیاسی، به چهار چوب‌های جامعه شناسی ماکس وبر،

مارکس، پاره تو، کارکردگرایان و..... اشاره داشته و سپس از دیدگاه معرفتی، وارد مباحث ایران می گردد. وی در این اثر به نیروهای اجتماعی چون کارگران، بوزوازی، تجار، بازار، دانشجویان و..... در تحولات سیاسی و اجتماعی اشاره می کند و می نویسد:

«گرایشهای صرفاً نظری و انتزاعی و غیر تاریخی در جامعه شناسی سیاسی، میان تهی و کسالت بارند و..... در پرتو چنین گرایشی در این کتاب، تاریخ پیدایش و تحول و عملکرد نیروهای اجتماعی مختلف مورد بررسی مفصل قرار گرفته است»^۱

3-7- دولت الیکارشی یا دیکتاتوری:

عبدالکریم سروش دارای آثار و تألیفات متعددی است که بیشتر هم و غم اش مسائل دینی و نقد سنت گرایمی محض می باشد.

4- سؤال اصلی:

دولتهای پس از انقلاب اسلامی براساس چه نظریاتی تبیین شده اند و باتوجه به نظریه دولت مطلوب حضرت امام ره دارای چه مشکلات و چه نقدهایی بر آنها وارد است؟

5- سؤالات فرعی

1. نظریه دولت مطلوب امام کدام است؟ و دارای چه ماهیت، کارویژه ها و ساختاری است؟
2. دولتهای پس از انقلاب اسلامی براساس چه نظریه های تبیین شدند، و باتوجه به الگوی دولت مطلوب امام چه نقدهایی به آنها وارد است؟

6- مفروضها:

1. اصلی ترین هدف دولت در جمهوری اسلامی ایران برای زمینه سازی تحقق رشد معنوی و گسترش عدالت بوده است.
2. دولت در جمهوری اسلامی ایران علاوه بر برخورداری از منابع عمده ثروت به گسترش فرهنگ دینی، احیای سنت نبوی و اقامه احکام دینی و اجرای حدود الهی

می پرداختند.

3. دولتهادر جمهوری اسلامی ایران بامشارکت مردم وبراساس قانون اساسی تعریف شدند.

7- فرضیه :

از نظر امام خمینی(ره) به عنوان بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران، معیاردولت مطلوب، به لحاظ مفهومی جمهوری اسلامی مبتنی برولایت فقیه، به لحاظ منشا، مردم سالاری دینی، به لحاظ ماهیت، مشروطه قانونی، خدمتگزار، قانون مدار، عادل واسلامی، به لحاظ اهداف، توجه به هر دو بعد مادی و معنوی جامعه، به لحاظ ساختار، تفکیک قوا، وبه لحاظ اندازه نظارتی وتعاملی بوده است؛ اما دولتهای پس ازانقلاب اسلامی رامی توان براساس نظریات دولت لیبرال دموکراسی سکولار،نیمه سوسیالیستی _اسلامی مداخله گرا،تکنوکرات مداخله گرا،دموکراتیک مردم سالاراسلامی وپوپولیسم اقتدارگرا می توان تفسیرکرد.

8- مفاهیم:

8-1- نظریه

بنا به تعریف کرلینجر (1973)

«نظریه عبارت است از مجموعه‌ای از سازه‌ها (مفاهیم) تعریف‌ها (مفروضات) و گزاره‌ها (تعمیم‌ها)ی به هم مرتبط که از طریق مشخص کردن روابط میان متغیرها، نگرش منظمی از پدیده‌ها عرضه می‌کند با این هدف که آن پدیده‌ها را تبیین و پیش بینی نماید.»¹

یک نظریه مجموعه‌ای از سازه‌ها (مفاهیم) تعاریف و گزاره‌های به هم مرتبط است که از طریق مشخص ساختن روابط بین متغیرها، با هدف تبیین و پیش بینی پدیده‌ها دید نظام یافته‌ای از پدیده‌ها ارائه می‌کند²

در تعریف دیگر، نظریه به عنوان مجموعه‌ای از مفروضات تلقی می‌شود که می‌توان به

1. صادق حقیقت، روش تحقیق درعلوم سیاسی، نشرمفید 1386، ص80

2. همان ، ص87

وسيله ی روشهای منطقی - ریاضی، قوانینی از آن استنتاج کرد.¹ به عبارت دیگر نظریه مجموعه قوانینی است که بطور قیاسی با یکدیگر ارتباط و پیوستگی دارند. برخی از این قوانین، اصول موضوعه نظریه بوده، معمولاً مفروضات نامیده می شوند. نظریه پردازی، فراگرد توصیف و تبیین هر چه دقیقتر و درست تر پدیده‌های جهان است. نظریه، مثل مدل معرف واقعیت است، ولی عین واقعیت نیست بنابراین نباید آن را با خود واقعیت اشتباه کرد.

در قلمرو علوم، از جمله علوم رفتاری، نظریه به تبیین آنچه هست می‌کوشد نه آنچه باید باشد. هنگامی که نظریه‌ای توضیح دقیق و درستی از یک واقعیت یا پدیده (آنچه هست) عرضه می‌کند، می‌تواند در عمل و سودمندی به کار آید.

8-1-1- انواع نظریه بر اساس چارچوب نظری:

بخش قابل توجهی از نظریه‌ها، (نظریه‌های هنجاری) اند. (نظریه‌های هنجاری)، نظریه‌هایی هستند درباره این که جهان چگونه باید باشد. در این نظریه‌ها، نظریه پرداز مجموعه‌ای از شرایط مطلوب را بیان می‌دارد و استدلال می‌کند که چرا این شرایط برتر هستند. نظریه هنجاری با ایجاد و توسعه هنجارها به معنای ارزشها سروکار دارد، در حالی که دو نوع نظریه دیگر وجود دارد که اولی، (نظریه تجویزی ابزار گرا) خوانده می‌شود؛ یعنی به دنبال یافتن بهترین ابزار برای به دست آوردن موقعیت مطلوب است. اما دومی، (نظریه ارزیابی کننده) است که به ارزیابی یک موقعیت مفروض، با اشاره به مجموعه‌ای از مفاهیم و ارزشها می‌پردازد. نظریه به ما کمک می‌کند به طرح مسائل جدی بپردازیم، و از مسائل خاص نیز آگاه شویم. درواقع، نقش نظریه آن است که از طرح مسائل بی اهمیت پرهیز کنیم. نظریه هدایت گر تحلیل است؛ یعنی، قضایایی از نظریه برمی‌خیزند که محور اصلی تحلیل داده‌ها را تشکیل می‌دهند؛

نظریه ما را به مشاهداتی حساس می‌سازد که در غیر این صورت، ممکن بود از آنها غفلت کنیم؛
نظریه صریحاً یا تلویحاً ما را هدایت می‌کند که کدام مشاهدات به مسأله مورد بررسی مربوطند.

8-1-2- تعریف دولت

کلمه دولت با واژه state مورد اشاره قرار می‌گیرد. این واژه از ریشه لاتینی state به معنای وضع مستقر و پا بر جا گرفته شده است. بر همین اساس است که گفته می‌شود پادشاه ضامن ثبات، امنیت، نظم و به صورت ضمنی تأمین کننده رفاه جامعه است.¹
در جهان غرب واژه state دارای دو معنا و کاربرد کلی است:

1- تا قبل سده شانزدهم میلادی واژه «دولت» state در خصوص وضع کشور یا حاکمی خاص، خواه پاپ یا امپراطوری، کاربرد داشت و به مفهوم مقام و جایگاه یا «وضعیت و موقعیت» و همچنین به نفس «ثبات و تداوم» و هم به «لوازم استقرار و ثبات وضعیت» دلالت داشت. کاربرد همه این معانی در خصوص حکام صحیح بود؛ یعنی «state» در ریشه یونانی برابر با مقام و جایگاه حاکمی بود که وضعیت و موقعیت برتر و ثابت و با دوامی داشت.

این برداشت از مفهوم دولت را که در آن بین حاکمان سیاسی و جامعه مرزبندی مشخصی وجود نداشت و به طور کلی پدیده مستقلی به نام دولت قابل تشخیص نبود، «دولت قدیم» می‌نامند. در دولت قدیم (دولت شهر و امپراطوری‌های عصر فئودالی) حکمران انگیزه و توانایی کمی برای دخالت در امور گوناگون جامعه داشتند.

در واقع دولت تا سده شانزدهم رواج سیاسی نیافته بود. نخستین کاربرد علمی آن به نیکلو ماکیاولی (1469-1527) نسبت داده می‌شود.

2- از سده شانزدهم تاکنون مفهوم پیشین دولت دچار تحولی اساسی گردید. از این تاریخ به بعد مفهوم دولت با مفهوم «جامعه سیاسی» برابر دانسته شد؛ یعنی آن شأن و مقام و جایگاه و آن

1. اندرو وینست، نظریه های دولت، مترجم حسین بشیریه، نشرنی، چاپ هفتم 1382، ص 361

دوام و ثبات و ایستادگی و آن نظم و رفاه که در مفاهیم دولت به معنای قدیمش به شخص حاکم و موقعیت برتر آن بستگی تام داشت، از این پس جامعه در شکل کلی آن اطلاق گردید؛ در این مرحله برای جامعه یک مفهوم انتزاعی و مستقل از جامعه به نام «دولت» که متشکل از چهار عنصر سرزمین، جمعیت، حکومت و حاکمیت بود، در نظر گرفته می‌شود. وجود دولت از آن جهت مستقل در نظر گرفته می‌شود که با تغییر حکام و صاحبان قدرت، شخصیت دولت همواره ثابت و پایدار بوده است.

از این لحاظ دولت عالی ترین مظهر رابطه قدرت و حاکمیتی است که در همه جوامع وجود داشته است. در بعضی دیدگاه‌ها دولت را به معنای گسترده تر از نهادهای قانونگذاری و اجرایی یک حکومت به کار می‌برند. مهمترین وجه حاکمیت دولت، وضع و اجرای قوانین در جامعه است.

قدرت، منبع مورد استفاده دولت؛ حکومت مجموعه نهادهای لازم برای اجرای حاکمیت و اخذ تصمیم؛ سیاست مجموعه اعمال دولت است. دولت بدین سان مفهومی انتزاعی و غیرشخصی است که به گفته ماکس وبر «انحصار کاربرد قدرت مشروع را در سرزمین خاصی» در اختیار دارد و در درون مجموعه‌ای از دولت‌های واجد حاکمیت در درون کشور منحصر به فرد و بی نظیر است.

یک دیدگاه هم این است که دولت را از زاویه اخلاقی به آن نگاه نمی‌کند. دولت در هر جامعه‌ای مظهر مصلحت عمومی است و اگر چه وجوه اخلاقی، مذهبی و اقتصادی دارد اما اساساً مؤسسه‌ای اخلاقی، مذهبی، اقتصادی نیست بلکه کار ویژه متفاوتی دارد؛ از جمله حفظ نظم و امنیت، حراست از حقوق طبیعی افراد، ایجاد و حفظ همبستگی اجتماعی، تأمین حداقل رفاه و آسایش و جزء آن^۱.

در گفتگوهای عمومی مفهوم «دولت» را در معانی گوناگون به کار می‌برند، برای مثال واحدهای تشکیل دهنده فدراسیون ایالات متحده آمریکا را در زبان انگلیسی با نام «state» مشخص

می‌کنند. همین طور از کمک دولت، مقررات دولتی یا آموزش دولتی سخن گفته می‌شود، در حالی که به واقع کمک حکومت، مقررات حکومتی و مانند آن است. دولت، حکومت نیست بلکه حکومت کارگزار دولت است. دولت همچنین با جامعه و اجتماع و ملت فرق دارد. گاه نیز واژه دولت را با واژه «کشور» country مترادف به کار می‌برند. گاهی هم برای جلوگیری از ابهام ناشی از کاربرد عامیانه دولت، ترکیب دولت_کشور را ترجیح داده اند.¹ شاید شگفت انگیز باشد که متفکران و پژوهشگران سیاسی در مورد تعریف دولت توافق نظر ندارند.

اختلاف نظر بیش از هر چیز به گوناگونی اندیشه‌ها در مورد سرشت دولت که بر تعریف‌ها اثر می‌گذارد مربوط است. در حالی که برخی از متفکران سیاسی دولت را در اساس یک ساختار طبقاتی می‌دانند، دیگران بر این اندیشه اند که دولت فراتر از طبقات و نمایانگر کل اجتماع است. عده‌ای آنرا نظام قدرت می‌دانند، دیگران نظام رفاه، برخی آن را تضمین کننده زندگی جمعی می‌دانند در حالی که دیگران آن را نهادی اخلاقی می‌دانند که از رفاه و تأمین اخلاقی انسان جدایی ناپذیر است. برخی آن را از دیدگاه حقوقی محض به مثابه اجتماعی، تلقی می‌کنند، که طبق قانون سازمان یافته است؛ و برخی آن را با خود ملت یا جماعت یکسان می‌دانند² عده‌ای بر جنبه ساختاری آن تأکید دارند و برخی بر جنبه کارکردی آن. در مورد جامعه مدنی یا دولت از همان ابتدا تفکر سیاسی، اختلاف عقیده وجود داشته است. برای مثال سوفسطایی‌های یونان باستان، که فلسفه سیاسی اروپا از آن جا آغاز شد جامعه مدنی را «قرار دادی» می‌دانستند. اما متفکران بعدی مانند افلاطون (347-428 ق.م) و ارسطو (322-384 ق.م) با این نظر موافق نبودند.

برای مثال: ارسطو «پولیس» را طبیعی و ضروری تلقی می‌کرد و می‌گفت: «پولیس» از غرایز طبیعی انسان ظهور می‌کند؛ محصول و نیز اوج نیاز انسان به زندگی اجتماعی است و برای رشد جنبه‌های گوناگون انسان ضروری است. از نظر او فردی که بیرون از پولیس زندگی کند، یا فروتر از آدمی است یا برتر از او، موجود طبیعی بشری نیست³ ایده آلیستهای سده‌های هیجدهم و

1. عبدالحمید ابوالحمد، مبانی علم سیاست، نشر توس، چاپ دهم 1384، ص 58

2. عبدالرحمان عالم، بنیادهای علم سیاست، نشر نی، تهران، چاپ بیستم 1388، ص 134

3. عالم، همان، ص 135

نوزدهم مانند روسو^۱، کانت^۲، هگل^۳، گرین^۴ و بوسانکه^۵ کم و بیش با این نظر موافق بودند. آنها دولت را نهادی اخلاقی می دانستند که برای رشد کامل اخلاق انسان غیر قابل صرف نظر است. از سوی دیگر کسانی معتقد بودند که دولت آزادی طبیعی فرد را محکوم می کند و در بهترین حال، شر ضروری است. هربرت اسپنسر (1820-1903) فیلسوف انگلیسی عقیده داشت، دولت «شرکت سهامی مشترک بیمه متقابل» است^۶ و عضویت در آن باید آزاد و انتخابی باشد. در حد افراطی دیگر آنارشیستهای فلسفی مانند پرودون (1809-1865) و کروپتکین (1842-1921) معتقد بودند دولت شر مطلق است. آنها با بودن دولت مخالفت می کردند و آن را تجسم زور و سلطه می دانستند و می گفتند ممکن است دولت به کسی کمک کرده باشد، اما به ندرت به سود عامه مردم بوده است و بنابراین هرچه زودتر از بین برده شود رنج و عذاب انسان کمتر خواهد شد. در اینجا باید اشاره کرد که ماکیاولی^۷ و تریشکه نیز بر زمینه های دیگری، دولت را به مثابه قدرت تفسیر می کردند.

کارل ماکس (1818-1883) عقیده داشت که دولت سازمان یک گروه یا طبقه برای سلطه و استثمار گروهها و طبقات دیگری است. هولاند^۸ دولت را به لحاظ حقوقی تعریف می کند، و فیلیمور^۹ از دیدگاه حقوق بین الملل به تعریف دولت نگاه می کند. از آنچه گفته شد می توان گفت: «دولت» پدیده یا مفهومی گسترده دارد که از یونان باستان تا به امروز تعاریف مختلفی به خود دیده است.

به عقیده بورگس^{۱۰}، دولت بخش خاصی از اجتماع نوع بشر است که به صورت واحدی سازمان یافته دیده می شود و از نظر بلونشی، دولت مردمی از لحاظ سیاسی سازمان یافته طبق

1. Rousseu
2. Cant
3. Hegel
4. Green
5. et Bosanc

6. عالم همان ، ص 135

7. Machiavelli
8. Holland
9. Philimore
10. Burgess

قانون در داخل سرزمین معین است.^۱

یلسون^۲ دولت را «مردم سازمان یافته طبق قانون در داخل یک سرزمین تعریف می‌کند»^۳ این تعاریف یک نقصی دارد و آن اینکه همه واحدهایی را که انسان از لحاظ سیاسی سازمان می‌دهد حتی اگر در نواحی کاملاً معین بوده باشند، لزوماً دولت نیستند.

با این حال در عصر حاضر در خصوص مفهوم دولت، خلطهای بسیاری وجود دارد و نویسنده کتاب (نظریه‌های دولت) معتقد است که سرنوشت مفهوم دولت در قرن حاضر از این قرار بوده که یا مورد مبالغه و تقدیس قرار گرفته و یا به درستی شناخته نشده است. مشکل بتوان در بین این دو برداشت، ارزیابی متعادلی را در این خصوص یافت^۴

تعاریف گوناگون و متنوعی از مفهوم دولت ارائه شده است. این تعاریف را می‌توان به سه دسته کلی تقسیم کرد: تعاریف حقوقی، فلسفی و سیاسی.

1- در تعریف حقوق، دولت واحدی است با ویژگی‌های چهارگانه 1- جمعیت 2- حکومت 3- سرزمین 4- حاکمیت (انحصار قدرت).

2- از نظر فلسفی نیز سه دیدگاه در باره دولت وجود دارد: 1. طبیعی بودن دولت : طبق نظریات افرادی چون ارسطو 2. قراردادی بودن دولت : طبق نظر متفکرانی چون هابز، لاک و روسو 3. طبقاتی بودن دولت : طبق نظر کسانی چون کارل مارکس و فردریش انگلس.^۵

3- تعریف سیاسی: دولت بر پایه‌ی کمال مطلوب فیلسوفان قرار ندارد؛ بلکه بر واقعیت‌هایی استوار است که در گذشته، اکنون و آینده وجود دارند. در این تعریف، گفته می‌شود که جامعه، از صورت‌بندی‌های بسیار ساده آن تا گونه‌های بسیار پیچیده‌اش، بر پایه تغییرات نظام تولید رشد یافته است.^۶

1. عالم مبانی علم سیاست همان ، ص 136

2. عالم همان ، ص 136 Woodrow Wilson

3. عالم همان ، ص 136

4. وینست، اندرو، نظریه‌های دولت پیشین ، ص 16

5. عالم، عبدالرحمان؛ بنیادهای علم سیاست ، ص 136

6. همان ، ص 138

اما به گونه‌ای دیگر می‌توان دو گونه تعریف از دولت ارائه داد؛ دولت خاص و دولت عام. دولت در زبان عامه‌ی مردم به معنای «هیات دولت»، «کابینه» یا «تشکیلات و اداره‌های دولتی» می‌باشد. اما مفهوم دولت در علم سیاست و روابط بین‌الملل، دارای معنایی فراتر از آنچه گذشت می‌باشد. دولت، بزرگ‌ترین سازمان‌بندی گروه انسانی است؛ قدرت سیاسی در آن به جریان می‌افتد و عالی‌ترین تجلی قدرت نیز نام گرفته است.¹ دولت همان حکومت است نه قوه مجریه؛ تعریفی که در این تحقیق به آن استناد می‌شود همین تعریف سیاسی است.

9- روش تحقیق :

از آنجا که روش رانوع مواجهه باموضوع جهت رسیدن به واقعیت و شناخت آن می‌دانند، در این تحقیق از روش - تحلیلی - انتقادی استفاده می‌شود.

در علوم انسانی، تحقیقات علمی می‌توانند با اهداف اکتشاف (exploration) توصیف (description) یا تبیین (exploration) سراغ رویدادها یا پدیده‌های اجتماعی بروند.²

اگر به اهداف تحقیقات علمی برحسب مبانی پارادایم آن توجه شود؛ می‌توان انتظار توصیف، اکتشاف، تبیین و نهایتاً ایجاد تحول داشت. در زمینه علوم انسانی سه پارادایم غالب ثابت گرای (positivism)، تفسیری (interpretive) و انتقادی (Critical) وجود دارد. هر کدام از این پارادایمها، برحسب اصول هستی‌شناختی و معرفت‌شناختی (epistemological) و روش‌شناختی (methodological) خاص خود، سعی بر ترسیم هویت تحقیقات علمی خود دارد. این پارادایمها، با ترسیم مسیر تحقیقات علمی و تعیین اهداف با چگونگی حرکت محقق در مسیر تحقیق، (روش تحقیق) را معرفی می‌کند. طرح رویکردهای کمی (اثباتی) و کیفی (تفسیری و انتقادی) متأثر از موجودیت و تسلط این پارادایمها در نگرش محققان است.

تحقیقات علوم اجتماعی، که با هدف ایجاد تحول انجام می‌گیرد، متعلق به پارادایم انتقادی

1. جمالی، حسین؛ تاریخ و اصول روابط بین‌الملل، تهران، نشر نمایندگی ولی فقیه در سپاه، چاپ اول، 1380، ص236

2. Neuman ,w,l. (1997) ,social Research methods ,qualitative Approaches ,London : Allyn and Bacon page 21

است. نظریه انتقادی معتقد به اصالت تحول به جای اصالت تعادل و ثبات است. محققان انتقادی، به گونه‌ای به دنبال تبیین شرایط و مقتضیات هستند که بتوان آن را به وضع دیگری تغییر داد. ¹ فرایند تحقیقات انتقادی سعی بر کسب معرفت از لایه‌های زیرین واقعیت است. سطح ظاهر اصالت ندارد و محقق باید بتواند با استفاده از رویکردهای کیفی مانند روش شناسی قوم‌نگاری انتقادی (critical ethnography) تحقیق اقدامی (action research) و تحقیق مقایسه‌ای - تاریخی (historical-comparative research).

نتیجه اینکه نظریه انتقادی، با نگاهی نقادانه و عمیق به پدیده‌ها و واقعیت‌های اجتماعی و کشف روابط ساختاری آنها در نهادهای قدرت و ثروت در پی افزایش آگاهی واقعی در میان مردم هستند، تا بدین وسیله با شناختی صحیح از علل و شرایطی که موجب شده است قدرتهای سرمایه داری بتوانند تمام جنبه‌ها و وجوه زندگی فردی و اجتماعی را در خدمت تأمین منافع و سود مادی خود در آورند، مبارزه کنند. همچنین این نظریه‌ها به دنبال ایجاد تعادل اجتماعی میان اقتدار شخصی فرد و همبستگی عام جمع هستند و بدین ترتیب فرد گرایی را در متن و زمینه جمع گرایی بر می‌تابند.

10- روش و ابزار گردآوری اطلاعات:

روش گردآوری اطلاعات در این تحقیق کتابخانه‌ای است. در جمع‌آوری مطالب از منابع اولیه و ثانویه استفاده می‌شود. مراجعه به کتابخانه‌ها و مجلات علمی، تخصصی، نشریات و سایت‌های مختلف مرتبط با تحقیق از روشهای جمع‌آوری اطلاعات است. در مواردی بنابه ضرورت جمع‌آوری اطلاعات از طریق گفتگو و تنظیم جلسه پرسش و پاسخ با نظریه پردازان این حوزه انجام می‌شود.

11- سازماندهی تحقیق:

مقدمه: طرح تحقیق

1. برایان، ی، (1383)، پارادایم‌شناسی علوم انسانی ترجمه مرتضی مردیها تهران نشر پژوهشکده مطالعات راهبردی، ص 27.

فصل اول:؛ به بررسی کلیات و نظریه های موجود در مورد دولت پرداخته می شود. در این فصل به تعریف دولت پرداخته می شود و تعریف مورد نظر از دولت عبارت است از: دولت، بزرگ-ترین سازمان بندی گروه انسانی است؛ قدرت سیاسی در آن به جریان می افتد و عالی ترین تجلی قدرت نیز نام گرفته است. ¹ همچنین اشاره ای به روند تحول دولت در غرب دارد. همچنین به نظریه های دولت در جهان سوم پرداخته می شود.

فصل دوم: نظریه دولت امام (ره) به عنوان نظریه معیار؛ در این فصل به معیارهای دولت که بر اساس اندیشه امام (ره) شکل گرفته، پرداخته می شود. مفهوم، کارویژه، اصول و اهداف دولت در اندیشه امام (ره) که متفاوت از دیگر مکاتب است بحث خواهد شد.

فصل سوم: به بررسی نظریه های دولت پس از انقلاب در جمهوری اسلامی ایران و نقد آن بر اساس دیدگاه امام (ره) می پردازد، که چارنظریه دولتی را بحث خواهد کرد.؛ در این فصل به مفهوم، کارویژه ها، اهداف و اصول دولت پرداخته می شود.

خاتمه؛ در خاتمه وجوه تشابه و افتراق نظریات بالا بحث می شود.